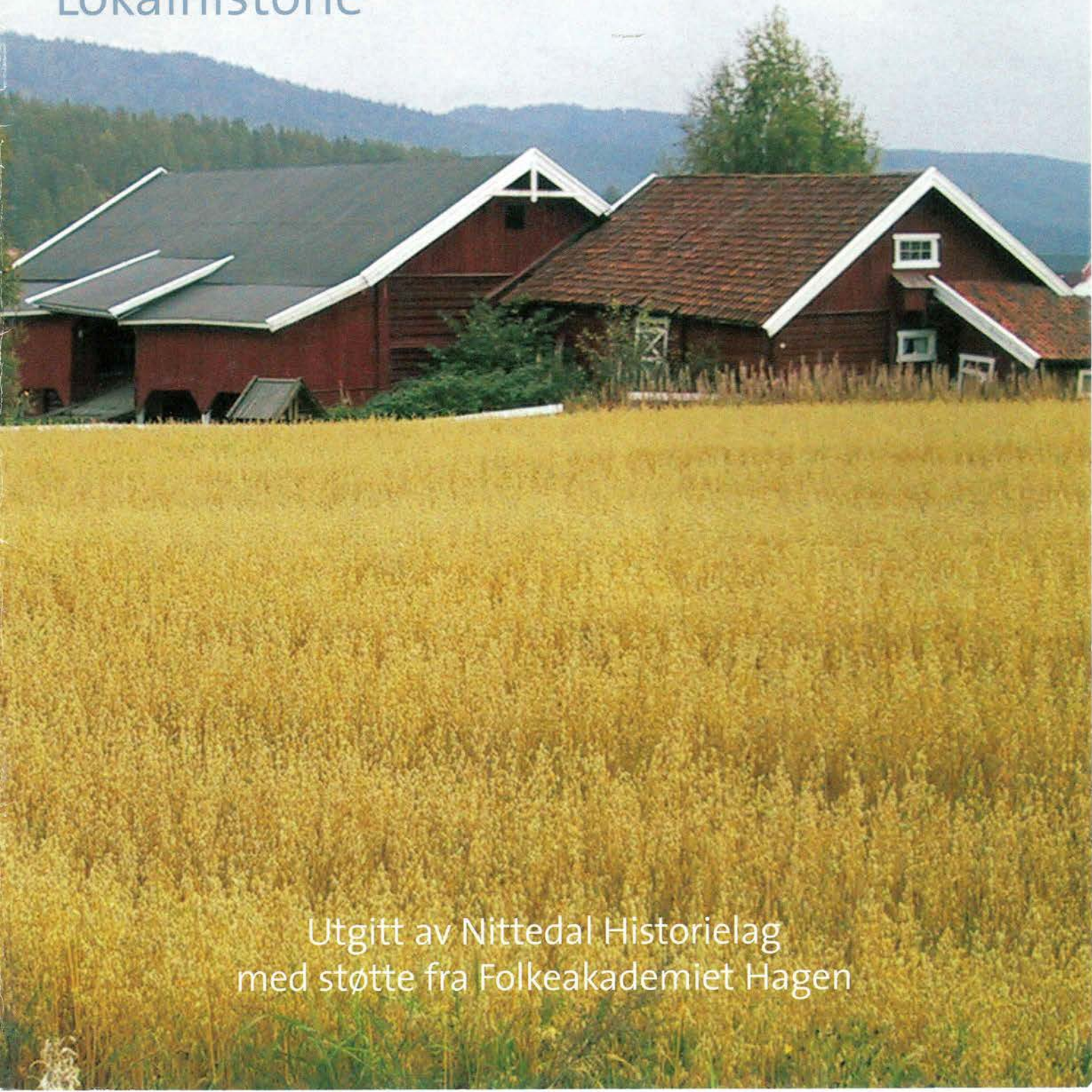

7. trinn

Nord i Hakadal

Lokalhistorie

Utgitt av Nittedal Historielag
med støtte fra Folkeakademiet Hagen

Innhold

Fra gamle-skolen på Nes til Hagen skole – 17. mai	s. 3
Nittedal og Hakadal gjennom 1600 millioner år	s. 4
Byggestil og byggeskikk	s. 6
Elv og bekk	s. 10
Sti, vei og jernbane	s. 12
Den gang oldemor og oldefar var unge	s. 15
Hakadals Verk	s. 18
Aas gård	s. 20
Hagen skole	s. 22
Gamle dokumenter	s. 24

Kong Hake

«Men Guttorm Hertug fikk greie på dette, og han samlet hær og gikk med kong Harald; de vendte seg først opp i landet mot Hake, ham møtte de i en dal, og der ble det strid, kong Harald vant; der falt kong Hake og en stor del av hans menn. Siden heter det Hakadal der»,

Fra Snorres Kongesagaer skrevet for mer enn 800 år siden. Teksten står å lese i innledningen til Harald Hårfagres saga.

Utgitt av Nittedal Historielag med støtte fra Folkeakademiet Hagen.

Redaksjonen har bestått av:
Halvor Gundersen
Knut Røsjø
Lars Andersen

Vi retter en spesiell takk til de personer som har latt seg intervju om sine erindringer fra «gamle dager». Og til Stein Tore Thorstensen som har hjulpet oss med tilrettelegging for trykking om med fototeknisk behandling av vårt bildemateriale.

Hakadal, mai 2005

Man undrer seg kanskje

- Hvor lenge har det bodd folk i bygda?
  - Når ble skolen bygd?
  - Hva annet enn jordbruk hadde folk å leve av?
  - Når kom veien som skolebussen kjører på?
  - Hvor lang tid tok reisen til byen før jernbanen kom?
  - Hestehoven blomstrer i grøftekanten, men hvorfor finner vi så lite blåveis i Hakadal?
- Disse og andre spørsmål skal vi ta opp i dette vesle heftet. Vi har også laget et kart, som kan brukes dersom du vil ta deg en tur for å bli bedre kjent med bygda.

Hakadal Verk-området er av meget stor betydning for forståelse av en vesentlig side ved bygdas historie. Også i landsmålestokk har dette kulturminneområdet meget stor kulturhistorisk verdi. Området er derfor som helhet meget bevaringsverdig. De fleste bygningene på området har også enkeltvis stor antikvarisk verdi.
Sitat fra Miljøverndepartementets rapport mai 1983

Fra gamle-skolen på Nes til Hagen skole – 17. mai

17. mai 2001

Husmannsplass langs Holmsideveien

Folk samles ved krysset mellom Fuglåsveien og Greveveien, rett nord for gamleskolen på Nes. Elevene fra Hagen skole tar oppstilling bak musikk-korpset. Etter dem følger folk i alle aldre. Mange har tidligere vært elever ved Hagen. Verkensfossen durer, trommene spiller opp og toget setter seg i bevegelse oppover bakken mot Haugstoppen. Bygda er vakker en slik vårdag. Det spirer grønt på jordene, og i skogkanten mot Nordmarka skimter man de gamle husmannsplassene.

17. mai

17. mai har vært feiret både på skolen og på idrettsplassene (nedenfor Døhli og på Elvetangen), da sammen med Kirkeby skole som hadde eget korps tidligere enn Hagen. Det kunne være høytideligheter på Døhli. Det hendte også at man marsjerte opp til Aas gård for å gjøre ære på familien Young Fearnley, som hadde støttet opp om Hagen skole på flere måter, bl. a. ved å opprette et legat for praktisk videreutdanning.

Hagen skole fikk sitt eget musikkorps i 1939, men det måtte opphøre da krigen kom i 1940. I 1954 startet man på nytt og kunne feire 17. mai med eget korps. I 1998 ble korpset nedlagt. Senere har Nittedal og Hakadal Janitsjar og Hakedalen Blæseorkester «Blæser'n» sørget for korpsmusikk til feiringen av 17. mai ved Hagen skole.

Nittedal og Hakadal gjennom 1600 millioner år

1000 år er lang tid og tar oss helt tilbake til vikingetida, men vi må se hele 1.600.000.000 år bakover i jordas historie for å forstå hvorfor landskapet i Hakadal ser ut som det gjør i dag.

Vulkaner, jordskjelv, vann, is og vind har formet Hakadal. Vulkanutbrudd og fjellkjedefoldinger bygget landskapet opp (skyv en duk sammen på et spisebord og se hvordan en fjellkjedefolding virker). Vind, vann og is tæret landskapet ned igjen; du har sikkert sett hvordan vann kan grave i en grusvei etter et kraftig regnvær.

Fjell som ble til i jordas urtid, kalles grunnfjell. For 1600 millioner år siden inntraff fjellkjedefoldningen som den eldste berggrunnen i Nittedal stammer fra. Landskapet har forandret seg mange ganger siden den gang. Grunnfjell fra jordens urtid finnes i høydedraget bak Tøyenfeltet, men bergartene i åsene på begge sider av Hagen skole er yngre.

For ca 400-600 millioner år siden var Hakadal dekket av hav. Elver dro med seg sand og leire ut i havet. Der ble sand- og leirpartikler avsatt på bunnen i tykke lag. I havet levde store mengder smådyr med et kalkholdig skall. Skallene dannet et kalklag i mange meters tykkelse etter hvert som dyrene døde og sank til bunns.

I Hakadal ble kalklagene senere slitt bort av vann og isbreer. Derfor vokser det lite blåveis i Hakadal. Blåveis må nemlig ha kalk for å trives. Derimot finner du blåveis lenger sør i bygda, særlig i Rotnes- og Slattumområdet, og i et lite område i åsen bak Tøyenfeltet. Her finnes det kalkavsetninger.

For 250 millioner år siden sank hele området mellom Mjøsa og kysten. Dette området, som Hakadal er en del av, er kjent blant geologer over hele verden som Oslo-riften, eller Oslo-feltet.

Kjenner du noen i Hakadal med singel i veien frem til huset? Dersom singelen er kjøpt hos Bjønndalen Bruk, kommer steinmaterialet fra Nittedalsvulkanen, som for 250 millioner år siden spydde ut store mengder lava. Denne lavatypen kalles rombeporfyr og finnes bare få andre steder i verden.

Elneshøgda og Varingskollen rager høyt i landskapet. De består av en hard steinsort som kalles syenitt, som er blitt til ved at flytende stein (som geologene kaller «magma») etterhvert avkjøles og størkner i undergrunnen. Mens landskapet ellers er blitt tært ned, er dette harde berget blitt stående gjennom 250 millioner år. Denne bergarten, syenitt, er vanlig i Hakadal og har vært mye brukt til grunnmur og låvebruer i bygda.

Dinosaurene levde for 65 til 225 millioner år siden. Dinosaurer kan ha holdt til i dalen, men vi har ingen spor etter dem. Det er ikke funnet fossiler etter dinosaurer noe sted i Norge (men slike fossiler er funnet på Svalbard). Sporene er utslettet etter at fjell og jordsmonn ble skurt vekk og fraktet ut i havet av vann og is.

Sporene fra siste istid for «bare» 10.000 år siden er fortsatt å se i området rundt Hagen skole og andre steder i nordre Hakadal.

Den store innlandsisen skrubbet og skrapte med seg det meste av det som fantes av jord. Isbreen var i ferd med å smelte. Store mengder smeltevann gikk i tunneler under isen og la igjen sand og grus. Mens isen smeltet, begynte landet å heve seg, fordi det var befridd for den tunge vekten av is.

Elveavsetninger ved Varpe Ballklubb

Landet steg raskt, ca 10 cm pr år, men ikke raskt nok til å hindre at havet strømmet inn over Nittedal. Det dannet seg en fjordarm, som rakk helt inn til Varpet. Bare Fuglåsen stakk opp som ei øy i fjorden. «Hakadalsøya» er geologenes navn på Fuglåsen. For 9000 år siden kunne vi ha drevet fjordfiske ved forballbanene til Varpe Ballklubb.

Ute i havet ble leire avsatt. Langs dalsida hopet det seg opp grus og sand, som elvene førte med seg fra dalsidene. Grusen og sanden ble trolig ført med vann som rant på sidene av en brerest som lå igjen nederst i dalen, samtidig som havet kom innover. Det forklarer hvorfor vi har sand- og grustak i dalsidene våre. I Elnesområdet og Varpet kan du se tydelige forekomster av det som er de største bre-elvavsetningene i Nittedal.

1000 år senere, dvs for ca 8000 år siden, var hele Nittedal tørt land igjen. Bare elva buktet seg gjennom dalen. Hestehoven, som du finner langs grøftekanten på vei til Hagen skole, trives der det er leire. Leiren, som er meget små mineral Korn, dannes bare der elver fører med seg disse

fine kornene ut i stillestående vann, dvs til havs eller ut i en stor innsjø. Vi regner med at i de 1000 årene som havet sto i Nittedal, ble det avsatt 1 cm leire hvert år. Sør i bygda finnes inntil 20 meter tykke leirlag. I Hakadal er leirlagene ca 5 meter tykke.

Innhold av leire gir ofte god dyrkjingsjord, fordi leire sørger for at jordsmonnet holder bedre på fuktigheten i forhold til sand. Der slik jord finnes og solforholdene er gode, kom de første bondegårdene i Hakadal. Jordene rundt Hagen skole består til dels av jord med stort innhold av sand, og gir ikke så gode avlinger som mer leirholdig jord litt lenger sør.

Fra et godt utsiktspunkt, for eksempel Varingskollen eller Rundkollen, kan du se hvor havet en gang sto i Hakadal. Grensen følger skillet mellom dyrket mark og skogen. I dag ligger denne grensen ca. 200 m over havet.

Etter istiden har bekker gravd i landskapet, og noen steder er det gått leirras, men landskapsendringene har ikke vært store. De største endringene har menneskene selv stått for. Steinlderfolk ville kanskje

ha kjent seg igjen i området rundt Hagen skole også i dag.

Vi kan ikke si sikkert når de første menneskene slo seg ned i Hakadal. Lenger sør i dalen er det funnet spor som er 4000 år gamle, dvs fra yngre steinalder. Kirkeby var den første gården i Hakadal. Den ble antagelig ryddet for 2000 år siden. De eldste gårdene i nordre del av Hakadal er Nes, Haug, Mork og Ås, alle fra eldre jernalder. Blant gårder ryddet i vikingtida er Nøkleby, Årnes, Elnes og Burås. Gårdene ble delt opp i mindre bruk etter hvert. Det var få storbønder i dalen. Mange bruk var så små at bonden måtte ha et handverk ved siden av eller ta arbeid på andre gårder når det bød seg en mulighet til det.

Så kom Svartedauen i 1349, og andre pestsykdommer herjet i århundret som fulgte. Mesteparten av Hakadal ble avfolket. Alle gårdene, bortsett fra Kirkeby, ble forlatt; de ble ødegårder. Først på midten av 1500 tallet ble de gamle ødegårdene igjen ryddet. Da var kanskje folketallet kommet opp i 2-300 personer i Hakadal. Nå sogner i alt ca 600 husstander og ca 1700 innbyggere til Hagen skolekrets.

Byggestil og byggeskikk

På reise i Europa ser man gamle kirker, slott og rikmannsvillaer.

Byggestil

Endring i behov, smak, makt og rikdom, sammen med forbedringer i byggeteknikk forklarer hvorfor det er blitt bygget på forskjellig vis fra det ene århundret til det andre. I etterkant har historikerne satt navn på de forskjellige epokene:

Romansk og gotisk stil:	950 - 1500
Renessansen:	1550 - 1650
Barokk:	1700-tallet
Rokokko:	1760 - 1790
Louis-seize:	1770 - 1810
Empire:	1810 - 1870
Historisme:	1850 - 1900
Sveitserstil:	1850 - 1910
Drakestil (særnorsk):	1880 - 1910
Jugend:	1890 - 1920

Lafteknuter

Tømmermannspanel

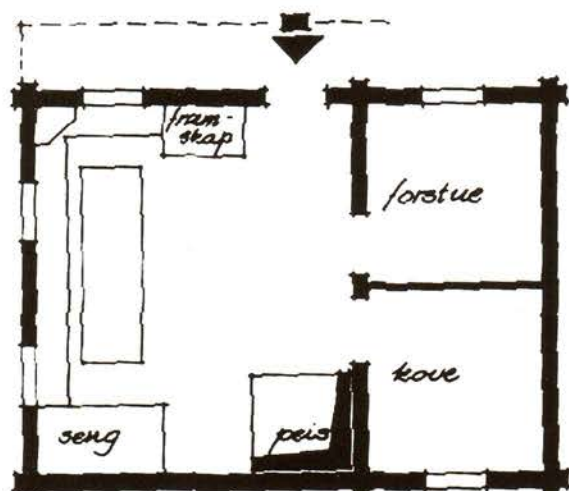
Norge var et fattig land frem til ca 1900. Vi bygde våre hus av tre, som er blitt borte med tiden. De fleste land i Europa hadde en rik overklasse og bygningmaterialet var stein.

Jernbua ved Hakadals Verk er den eldste bygningen i Hakadal. Det er en ganske stor, laftet tømmerbygning fra slutten av 1600-tallet.

Lafteteknikken er gammel. Noen mener at den kom til Norge fra Russland i middelalderen, kanskje før. Bolighus i Hakadal ble satt opp i laftetømmer til litt ut på 1900-tallet. Panelte hus ble først vanlig i byene. Vi antar at det fra begynnelsen av 1800-tallet ble vanlig å panele bolighusene i Hakadal. Husene ble kledd med grove,

stående panelbord, kalt tømmermannspanel. Mange av de gamle våningshusene og husmannsplassene som du ser i bygda i dag, er panelkledd tømmerhus. Stående panel ble vanlig på østlandet, liggende panel i kyststrøk.

Den såkalte akershusiske stueform må ha vært en utbredt laftet bygningstype i Hakadal. Et kjennetegn er at inngangen leder rett inn i stuen. Denne stueformen regnes å tilhøre renessansen i Norge. Den akershusiske stueplan besto som regel av en svalgang, ett allrom i tillegg til to mindre uoppvarmede rom; kove og kammers. I allrommet sto grua. Her ble maten laget og her sov folk. I senere løsninger ble de to kovene slått sammen til ett rom.

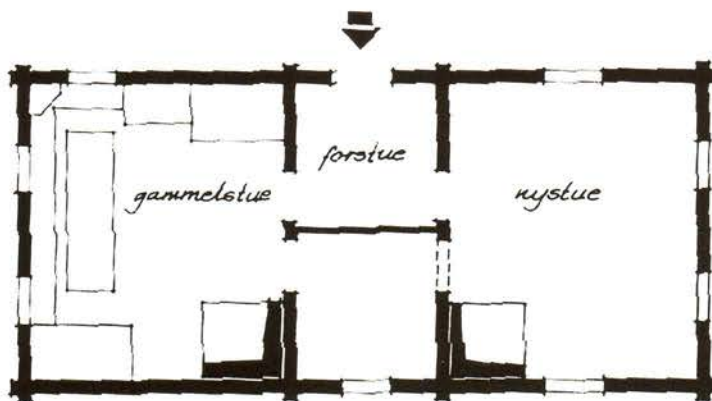
Akershusisk stueplan

Det finnes ingen stuer med akershusisk plan i Hakadal, men her er mange av den etterfølgende stuetypen, nemlig midtkammerbygningen.

Prinsippet for midtkammerbygninger er at to tømmerkasser settes ved siden av hverandre, og rommet i mellom danner en midtgang eller et midtkammers. Stuetypen, enten den ble bygget fra grunnen av, eller man skjøtet på en eldre stue, gjorde det mulig å innrede rom som var spesialisert for hvert sitt formål; stue,

Hovedbygning Hakadals Verk - Louis Seize

Midtkammerbygning

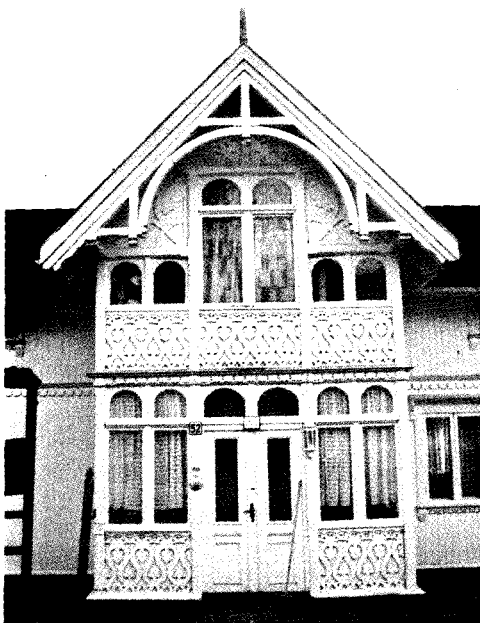
kjøkken og soverom. Midtgangshusene begynte å spre seg utover landet fra og med siste halvdel av 1700-tallet. De ble symmetrisk bygget rundt et forseggjort inngangsparti, som markerte midtaksen i bygget. Husene kunne bygges i enkel eller dobbel bredde, dvs med ett eller to rom i bredden, og i halvannen eller to etasjer. Midtgangshusene hadde ofte flere ildsteder. Barokkstilen var opphavet til symmetrien, men snekker-detaljene ble utformet i overensstemmelse med samtidens stilretning.

Hovedbygningen på Hakadals Verk er en midtkammerbygning, likeledes de to våningshusene på Burås.

Midtpipehus ble vanlig tidlig på 1800-tallet. Huset ble bygget med 4 rom symmetrisk plassert rundt skorsteinen i midten av huset. Det er vel mange av oss som har vokst opp eller bor i hus med en slik romløsning.

Midtpipehus? Med den eldste skolebygningen fra 1880 i bakgrunnen.

Inspirert av gardevaktstuen i Slottsparken

Sveitserhusene, som kom for fullt inn i Norge f.o.m. 1840 årene, har navn og arkitektonisk inspirasjon fra trehus i Alpelandene, men har også røtter i norsk håndverkstradisjon.

Det var slottsarkitekt Linstow som tok med seg stilen til Norge. Portvaktbygningene og gardevaktstuen i Slottsparken inspirerte borgerskapet til å bygge de første sveitservillaene i Kristiania.

Sveitserstil (Haugastøl)

Sveitserstilen ble populær i Hakadal, som mange steder ellers i landet.

Stilen egnert seg godt for trehus. Ideene til utsmykningsdetaljer kom samtidig med at mer effektive redskaper dukket opp, og masseproduserte detaljer til utvendig belistning og pynt ble å få tak i. Kjennetegnet ved sveitserstilen er blant annet store takutstikk, utskårede bjelker og løvsagutskjæringer. Ofte ble det benyttet farget glass.

Karl Jacob Andersen (eller egentlig Andersson, for han var innvandret svenske og ble aldri norsk statsborger) bygde mange hus i sveitserstil, og har stått for utsmykning av eldre våningshus i samme stil. Snekker Karl Andersen levde fra 1871 til 1942.

I Hakadal er hovedbygningen på Nedre Elnes og Haugastøl (Fuglåsveien) hus som fortsatt har en rik utsmykning i sveitserstil. Mye er ellers blitt borte som følge av ombygning eller fordi utskjæringer er fjernet. 1880-bygget på Hagen skole er bygget i sveitserstil, men uten så mye ornamentikk.

I en kort periode (1880-1910) var dragestilen en nasjonal norsk trestil. Stilen var populær og ble tolket som et uttrykk for motstand mot unionen med Sverige og ønsket om en nasjonal identitet. Trebygninger i dragestil hadde upanelte tømmervegger, ofte i mørke farger. Utgangspunktet var gammel norsk lafte-tradisjon. Vi har én slik bygning i Hakadal; jernbanestasjonen. Denne bygningen ble levert som ferdighus fra Strømmen Trævarefabrik år 1900. Et tilsvarende bygg ved Gran jernbanestasjon er fredet. Det hører med til historien at Strømmen Trævarefabrik på samme tid leverte mange ferdighus i dragestil som villabebyggelsen langs Holmenkollbanen.

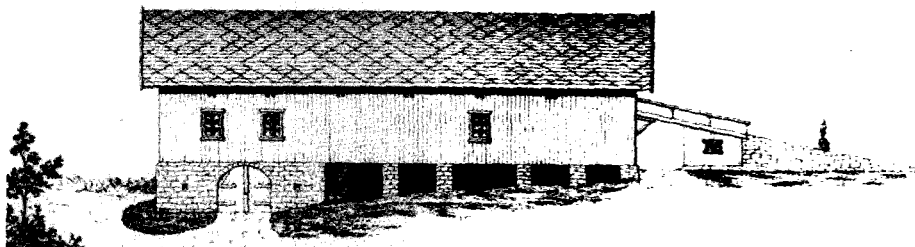
Hakadal jernbanestasjon er tegnet av arkitekten Paul Due. Han fikk sin ut-

dannelse i Hannover og utvandret til Amerika, der han deltok i den amerikanske borgerkrigen på sørstatenes side. Han planla Sørstatens forsvarsverk ved Richmond, Virginia. Etter borgerkrigen vendte han hjem til Norge.

1919-bygningen på Hagen skole er tegnet av arkitekten Henrik Nissen d.y. Det arkitektoniske uttrykket er i hovedsak inspirert av norsk 1700-tallsarkitektur, og representerer en retning som etterfulgte 1800-tallets dragestil og sveitserstil. Denne retningen var utbredt i perioden 1900-1925. Stilarten omtales som norsk panel- og tømmerstil, eller sorenskriverstil. Den nasjonalromantiske utformingen har sitt utgangspunkt i en enkel barokkstil.

Det gamle kraftverket i Verkensfossen er vår eneste bygning i Jugendstil. Kraftverket ble bygget i 1914. Det er en enkel bygning uten den utsmykning som man forbinder med Jugendstilen. Valmet mansardtak med svai mot gesimsen og buete vinduer er karakteristisk for stilen.

Gårdstun og driftsbygninger har sin egen viktige historie. I tidligere tider ble det gjerne ført opp et laftebygg for hvert formål; geitehus, fjøs, stall, eldhus og løe, stabbur og våningshus i en spredt bebyggelse. Vi har ingen spor etter slike tunntyper. Det såkalte firkanttunet ble vanlig på 17-1800-tallet. Firkanttunet ga en tettere bebyggelse. Ut på 1800-tallet begynte man å sette fjøset og stallen inntil låven. Kjørebua til låvegolv gikk opp midt på langveggen. De store, lange driftsbygningene i bindingsverk med låvebru i enden, ble vanlig først mot slutten av 1800-tallet.

Tegning av en «moderne» driftsbygning

Vi har to tømmerlåver i nordre Hakadal, på Nøkleby og fjøsdelen på Myra. Begge har låvebrua midt på langveggen. Tømmerlåven på Nøkleby er eldst, bygget i 1873. Den er laftet med sval, også kalt skiku, på begge sider. I baksikua hadde en halmen fra treskinga ettersom fjøsløa og stalløa var full av høy og kornband. I framsikua var det plass til redskap og ved.

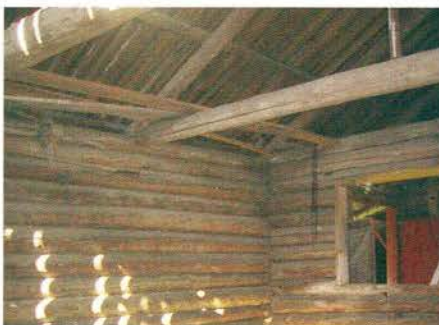

Driftsbygningen i Myra (oppført 1914).

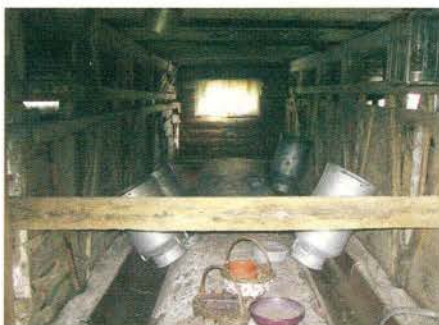

Driftsbygningen på Nøkleby

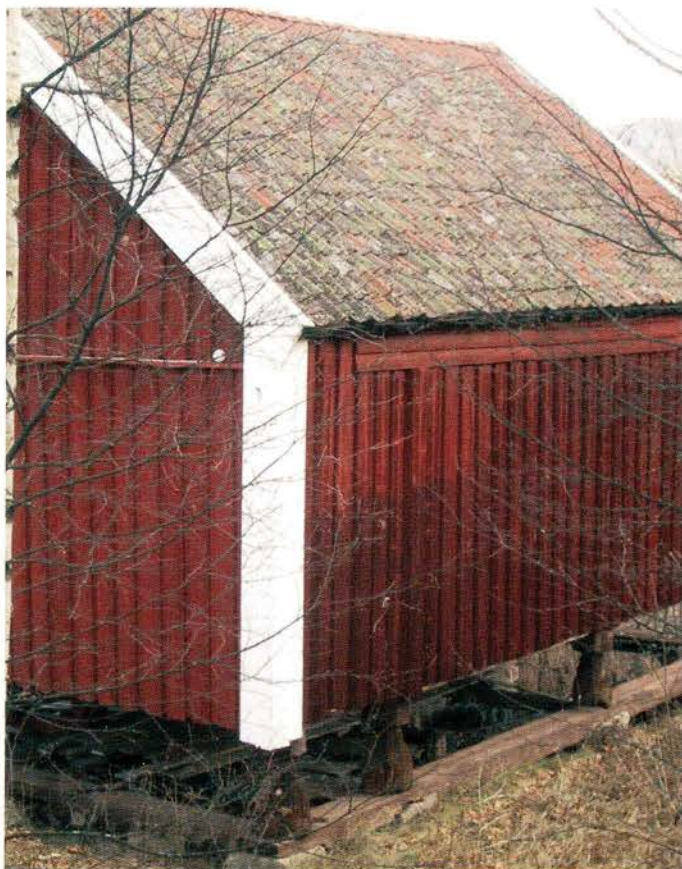
Vi har mange stabbur bevart i bygda. Det finnes flere typer. Frem til slutten av 1800-tallet hadde alle stabburene i Nittedal rette vegger. Da kom det på (nasjonalromantisk) mote å etterligne de gamle telemarksstabburene med utkraget overdel. Stabburet på Burås (antagelig fra 1832) og Aas gård (1778) er gamle stabbur med rette vegger.

Fra løa på Nøkleby

Fra fjøset på Nøkleby

Stabburet på Burås

Stabburet på Aas

Elv og bekk

Uten elva hadde historien om Hakadal vært en helt annen. Kraften som kunne tas ut av foss og stryk, har hatt mye å si for bosetting og arbeidsliv.

Kvennagang (Nikolai Astrup)

Gårdskvernene har surret og gått og malt korn til mel helt siden vikingtida.

Hakadals Verk måtte ha vannkraft til drift av blåsebelgene i smeltehytta og til stangjernhammeren, til teglverket for drift av leirmøllene og til sagdrifta. Kraften kom fra Verkensfossen og Sagfossen.

10 Bekken og elva var stedet man vasket klær, og seg selv når det var varmt nok i været. Av navnene på kulpene langs Hakadalselva kan det se ut som hver husmannsplass langs med Holmsida hadde sin vaske- og bade plass. Garveriet måtte ha mye vann. Derfor var beliggenheten ved Vest-Mork

nær Vesleelva god. Til garvingen benyttet man store bassenger eller kar med vann og garvebark.

På slutten av 1800-tallet kom kraftverkene som produserte elektrisk strøm.

Sagdrift i stor skala kom med den vannedrevne oppgangssaga på begynnelsen av 1500-tallet. Etter oppdagelsen av Amerika og sjøveien til India på slutten av 1400-tallet, ble mange kystbyer i Europa sterkt utbygget. Behovet for bygningsmaterialer og virke til skipsbygging førte til sterk etterspørsel etter tømmer. Skogene i Europa var på det nærmeste uthogd.

Stangjernshammer

Barking

Til bunnlær og sålelær bruktes mest eikebark, og til overlær og annet tynnere lær ble brukt granbark. Barken ble tatt i sevjen, og ble rundflådd av trestammen i stykker på fra 1 til 2 meter lange. Barkrullene ble så lagt opp til tork og tekt over med noen store barkflak. Man måtte passe på at det ikke kom mugg i barken

Oppgangssaga, som var en mellom-europeisk oppfinnelse, gjorde det mulig å forsyne det europeiske markedet med store mengder plank.

Tidligere måtte man splitte en tømmerstokk ved hjelp av sprengkiler. Med øks ble det så hugget ut bord av hver halvpart. Eller man la stokken på en høy bukk, slik at stokken kunne sages gjennom av to menn, som vist på bildet på neste side. Dette var arbeidskrevende, det ble produsert lite og plankebordene ble veldig dyre.

Oppgangssaga var nok en teknisk komp-lisert innretning, men den var laget hoved-

sakelig av tre, med et sagblad av jern. Kraftkilden var vann, men det skulle ikke store vannfallet til for å drive ei oppgangssag

På Romerike var det store skogsområder med tung gammelskog av gran og furu. I begynnelsen var det fri etableringsrett i sagbruksnæringen. Bondesager ble satt opp ved de fleste egnete vannfall i Sør-Norge. Det sentrale utskipningsstedet ble Kristiania, og det meste av trelasten ble eksportert til Mellom-Europa. I 1680-åra var det 24 sager i drift i Nittedal.

Etter hvert ble det dyrere å drive. Tømmeret måtte kjøres eller fløtes langveis fra, fordi de nærmeste skogene var blitt uthogd. Kapitalsterke byborgere overtok. Vi fikk en «plankeadel». I 1688 ble mange sager «avdømt» og bare «kvantumsagene» fikk drive. Kvantumsagene fikk enerett på tømmerforsyninger. Dette tiltaket var en måte å hindre at skogene skulle bli fullstendig uthogd.

Ved Sagfossen i Hakadal var det sagbruksvirksomhet helt fra 1600. Nes og Burås hadde hver sin sag her. I 1750 hadde Burås rett til et skurkvantum på 14000 bord i året. Sagvirksomheten til Hakadals Verk varte frem til 1948.

Da jernbanen kom i 1900, ble det straks etter bygget et moderne sagbruk med høvleri på sletta nedenfor Sagfossen, hvor også de tidligere sager hadde stått. Saga ble drevet med stort vasshjul helt til kraftstasjonen kom i 1914. Det var hestekjøring opp til jernbanen, inntil man i 1925 bygget et sidespor ned til Sagtomta. Sporet gikk over riksveien på ei skrånende bru. Sidesporet var så bratt at det var umulig å bruke lokomotiv. Jernbanevognene ble i stedet vinsjet opp og ned.

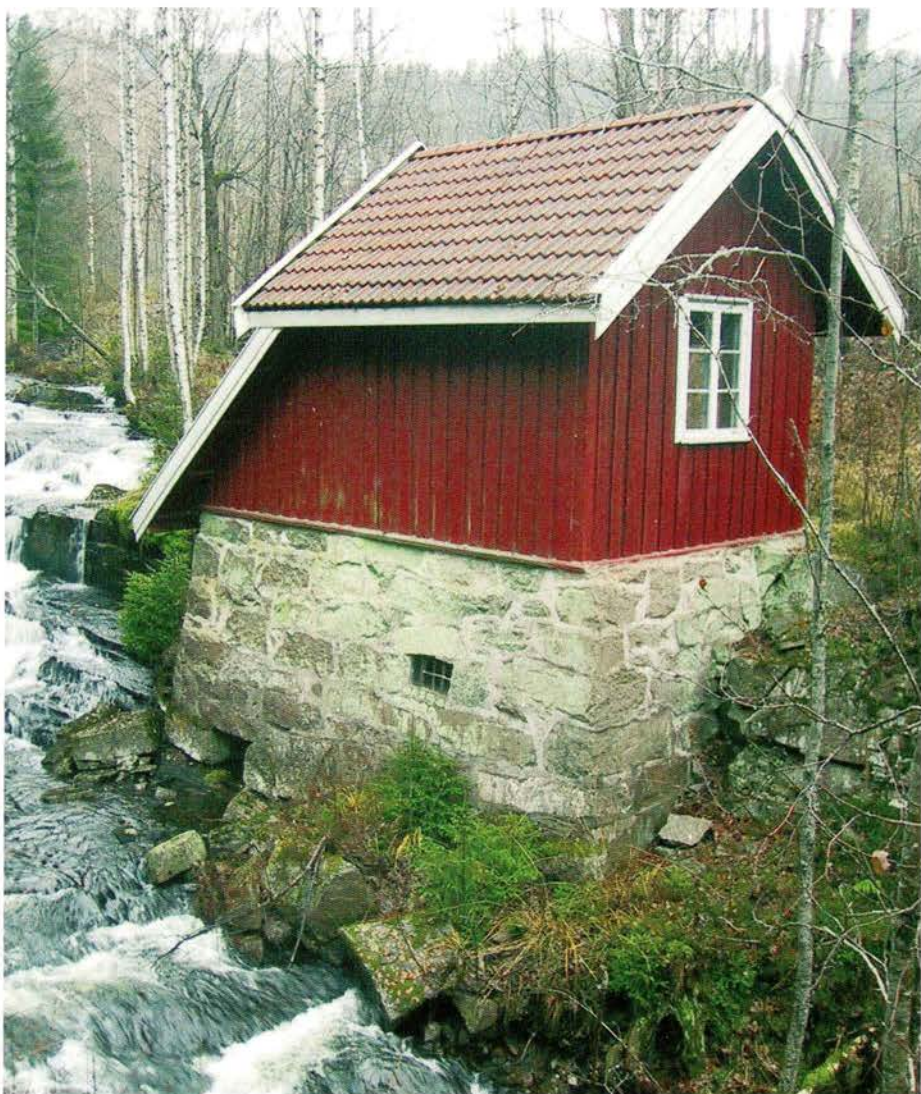
I 1885 bygget Nils Olav Young landets første private kraftverk, som fremdeles står nede i Åsbekken. Kraftverket var beregnet for en maksimalbelastning på 7 hk. Det har vært to mindre kraftverk til i Åsbekken, men disse er revet, det siste på 1960-tallet. Kraftverket på Hakadals verk ble bygget i 1914 (maks produksjon 400 hk).

Plankeproduksjon før oppgangssaga kom

Oppgangssag

Norges første private kraftverk

Sti, vei og jernbane

Skal du til byen, besøke en kamerat i nærheten eller kanskje en tur i Varingskollen, kan du sykle, ta buss eller tog, eller kjøre i bil.

Skysstasjonen

Når fremmedfolk var på reise gjennom bygda, kunne de kreve skyss fra bøndene. Skyssen ble organisert av skyss-skaffere, som tilkalte bønder ved behov eller praktisert en fast vakt-ordning. Skysskafferen holdt til på skysstasjonene, gjerne ved en gård i bygda med plass til hester og overnattingsgjester blant de reisende. Skysstasjonene hadde ofte skjenkrett og ble dermed et slags gjestgiveri. Det var ikke uvanlig at skysskafferen påtok seg alt skyssarbeid selv, da mot en betaling fra bøndene for at de slapp dette arbeidet.

Den som ble med den reisende til neste stasjon for å ta hesten med tilbake, ble kalt skysskar. Skysskaren var ofte et barn.

Haug og Kapelsrud har vært skysstasjoner.

Før gikk man til fots eller brukte hest. Ordentlig vei inn til Oslo kom ikke før i 1872. Folk syntes veien var så fin at den ble kalt Hadelandchausseen. Men selv om veien lå der, sto hesten for mesteparten av transporten, inntil jernbanen kom, 30 år senere, i år 1900.

12 I middelalderen gikk det rideveier til byen, kjerreveier mellom gårdene i bygda, og stier til setrene inne på skogen. En ridevei gikk fra Galgeberg i Oslo til Disen gård og videre derfra til Stig, Lilloseter, Sørskogen, Sinober, Burås

(i Lillomarka), Laskerud til Fredrikstad. Der delte rideveien seg, én vei gikk videre nordover forbi Trehjørningen, Bakken og Kongsvangskog, mens den andre gikk mellom Ørfskevannene (Ørfske var opprinnelig to vann) opp mot Varingskollen og ned til Hakadal ved Burås og videre til Hakadals Verk.

Den såkalte Kongeveien (betyr nærmest hovedvei, fordi den var den beste og viktigste veien mellom øst- og vestlandet) ble anlagt ca. 1740 og nådde frem til vår del av bygda først i 1805. Status som

Kongevei hadde den bare frem til 1815. Kongeveien i Hakadal fulgte i lange strekk samme trasé som dagens Gamleveit. Veikvaliteten var nokså dårlig. Tunge lass var det lettest å få frem vinterstid.

Greveveien ble ferdig i 1825 etter en anleggsperiode 2 år. Veien var privat. Den skulle lette transporten av malm fra Bærum til Hakadals Verk og plank i motsatt retning. Forvalteren på Hakadals Verk, Nicolaus M. Widerberg, sto for byggingen og skaffet arbeidskraft fra Sverige. Navn som Svenskemyra og Svensketjernet, er minner fra denne tiden. Veien er en fortsettelse av Ankerveien, som gikk fra Bærum til Hammeren i Maridalen. Navnet Greveveien fikk den mye senere til minne om grev Herman Wedel Jarlsberg, som akkurat hadde overtatt godset etter sin svigerfar, Peder Anker, da vegen ble ferdig. Til å begynne med het den bare «bomvegen» eller «Maridalsvegen».

Det måtte betales bompenger for alle dyr og lass som ikke kunne komme seg under bommen når denne sto i senket stilling.

Den gamle bomstua ved Hakadal Verk malt i 1946

Viktig veikryss

Står du i krysset ved gamleskolen på Nes, ser du mye vei-historie på en gang. Med nesa vendt i retning Hagen skole, har du Greveveien (eller Nes Allé) til venstre for deg, Hadelandschaussen bak deg og foran deg. Fra høyre kommer Gamleveien opp, som tidligere hadde navnet Kongeveien, eller Den gamle Bergensvei. Den svingte opp under Nesberget og gikk videre langs Fuglåsen nordover.

Hadelandschaussen, eller Nyveien, som den også ble kalt, var den første ordentlige helårsvei gjennom bygda. Den ble sikkert fundamentert med makkadam, dvs pukket stein. Denne vei-byggingsteknikken hadde sitt navn etter skotten MacAdam, som fant ut at man kunne unngå gjørme-hull og andre svakheter ved å anlegge veien på puk. MacAdam levde fra 1756 til 1836.

Veien var viktig for mange. Bl.a. ble det transportert melk fra Hakadals Verk 5 dager i uka hele året. Det var 21 50-liters spann på lasset. Transporten gikk i to skift, det ene startet kl 23.00 og kom tilbake kl 18.00 dagen etter, dvs 19 timer tur-retur. (Se kontrakt fra 1868 om melkeleveranser på s 24/25)

Jernbanen kom i år 1900. Det var en viktig hendelse. Den svenske kronprinsen, Carl Gustav, kom for å markere åpningen.

I en reisebrosjyre fra 1904 står det å lese:

«Gjennom høire vindu sees:
AANEBY STOPPESTED
med vei ned i Hakadal.
Kvindelig stationsmester i fuld
uniform!»

Damplokomotiv dro vognene. Turen fra Kristiania til Hakadal stasjon tok 1 time og 8 minutter.

Ved Hakadal stasjon ble det anlagt en dam, slik at dampkjelen i lokomotivet kunne etterfylles med vann fra Buråsbekken. Bekken går der ennå og man kan ane restene etter dammen. Vanntårnet sto ikke langt unna der hvor jernbaneundergangen går i dag.

Med tog kunne folk og gods i Hakadal komme seg raskt til Oslo. Hakadal stasjon ble viktig for salg av plank fra sagbruket ved Hakadals Verk. På gamle bilder kan man se hvordan store plankestabler ble lagret i nærheten av stasjonen. Tidlig på 1920-tallet ble det laget en opphalingsbane fra sagbruket, dvs man vinsjet jernbanevognen opp fra elva, over Nyveien og opp til stasjonsområdet. Nede ved elva kan man se rester av svingskiven der vognene ble snudd 90 grader og inn på sagtomta.

Stasjonsbygning og pakkhus viser at det har vært mye trafikk over Hakadal stasjon. Den betjente jo både Hakadals Verk og Aas gård. Stasjonen var godt bemannet. Her arbeidet stasjonsmester, 2 telegrafister og 2 stasjonsbetjenter. I en fortegnelse over stasjoner langs Gjøvikbanen nevnes bl.a. vakre omgivelser, god anledning til jakt og fiske og at 1/2 mål dyrket mark hørte med (mot årlig avgift kr 5,00) til stasjonen.

Her var i nyere tid også drosjeholdeplass, telefon, postkontor og Narvesen kiosk.

Stasjonen har vært ubemannet siden 1991. Postkontoret ble nedlagt i 1996.

Hakadal stasjon og hele stasjonsområdet representerte i sin tid antagelig noe av det beste fra NSB's dampjernbanehistorie.

Dreieskiven ved stasjonen ble senere flyttet og benyttet som plattform på solobservatoriet på Harestua.

Hakadalstoget (malt av Harald Kihle)

Dieseltog overtok for damp i 1954. Fra 1962 har det vært elektrisk drift. Vi har snakket med Halvard Oppen, som arbeidet ved jernbanen mens det enda var dampdrift.

Han forteller: «Jeg tok arbeid på jernbanen som 18 åring, i 1944. Faren min var jernbanemann; broren min og jeg gikk samme veien. Folk så på NSB som en god og trygg arbeidsplass. Vi hadde en god ordening med sykekasse og tannlege.

I 1954/55 tilhørte jeg et arbeidslag som hadde ansvar for en strekning ut fra Hakadal stasjon, dvs fra Elnes og sørover til Blomset, litt forbi Varingskollen stasjon. Det er vel en strekning på ca 3 km. Det var fortsatt dampdrift den gangen. Vi var 10-12 mann på laget. Arbeidstiden var fra kl 07.00 til kl 17.00, mandag til fredag. På lørdager arbeidet vi til kl 13.00. Det var 5 slike arbeidslag mellom Hakadal og Grefsen. De andre 4 laga var stasjonert ved Nittedal, Movatn, Sandermosen, og Kjelsås.

Vårt lag var organisert med en formann som sjef, to banevoktere og oss andre. Jobben besto i å holde linja kjørbær og trygg. Hver morgen ved 5-tida, før Bergenstoget kom nordover, ble linja opp til Elnes klarert ved at en av banevokterne kjørte opp og ned med dressin. «Visitasjon», kalte vi det. Om sommeren, hvis det hadde vært tørke, måtte linja branninspiseres etter hver togavgang. Det var fare for at gnister fra pipa på de kullfyrte damplokomotivene skulle antenne vegetasjonen nær skinnegangen.

Veibru over Ela

For det meste besto arbeidet av vedlikehold om sommeren og snørydding om vinteren. Om sommeren kontrollerte vi og justerte skinnegangen, etterfylte grus, og holdt branngrøftene fri for ugras. Vi kunne bare jobbe mellom hver togpassering. Når tiden nærmet seg for neste tog, måtte vi kjøre dressinen tilbake til stasjonen.

Grus hentet vi ved grustaket på Elnes. Hver mann måtte fylle ei vogn med grus med skuffe og håndkraft. Man var liksom ikke noe til kar dersom man ikke greide det. Om vinteren holdt vi plattformen fri for snø og rensket is og snø fra sporvekslene. Så var det jobben på snøtogene. Da var vi flere arbeidslag sammen som dekket en større strekning. Jeg husker det var 8 vogner og 4 mann pr vogn. Jobben besto i å fjerne snø fra skinnegangen der linja gikk gjennom dype fjellskjæringer. I hver skjæring hoppet vi ut i snøen, skuffet den opp på vogna og transporterte den bort.

Jeg nevnte at det var 10-12 mann på arbeidslaget ved Hakadal stasjon. På selve stasjonen var det også mange som hadde jobb. I tillegg til stasjonsmesteren var det en fullmektig og en ekspeditør, tre telegrafister og to stasjonsbetjenter. Dessuten var her kioskdirift, en Narvesenkiosk. Ikke rart at da det ble åpnet for tomte kjøp på Hakadalsfeltet, var det mange jernbanefolk blant tomtekjøperne, nesten 20 i alt tror jeg.»

Det måtte bygges bruer for å få vei og jernbane frem. Vi har noen fine steinbruer i Hakadal. Over Vesleelva går en steinhvelvbru (bygget 1888). Over Ela går også vei og jernbane på hvelvbruer. Veibrua bærer navnet Waals Minne etter ordfører Henrik Waal, som sørget for at brua ble bygget som «nødsarbeid» midt på 1930-tallet. Brua over Verkensfossen ble bygget i 1810. Sagstubrua nede ved Sagdammen er yngre og ble bygget i 1870 i forbindelse med Hadelandschausseen.

Bru over Vesleelva

Den gang oldemor og oldefar var unge

Anne Oppen (født Engen):

Jeg var den nest yngste av 9 unger. Vi kom til verden hjemme på Enga, gården som faren min, Birger Engen, overtok i 1911. Martha Eriksen var jordmor for oss alle. Jeg begynte på Hagen skole i 1936. Gikk på skolen annenhver dag. I første klasse hadde vi eget klasserom, ellers var det to klasstrinn i hvert rom, 2.+3., 4+5 og 6.+7. Vi hadde syskole og kjøkkenskole i 1880-bygningen og annen undervisning i 1919-bygningen. Det var bare Hagen skole som underviste i husstell. Vi var litt stolte av det. Det var frøken Bø som underviste oss i disse fagene.

I de andre fagene hadde jeg frøken Rogne de 3 første årene og deretter overlærer Prestkværn. De kunne være strenge. Dersom jeg ikke fulgte med i lærer Prestkværns timer, risikerte jeg å få et krittstykke hodet. Lærerne hadde nok ikke kunnskap om barns lærevansker.

Vi hadde et uthus i skolegården, like til høyre for inngangen til 1968-bygget. Det innholdt vedskjul og do. Skolehagen lå nedenfor uthuset. Nedenfor der igjen lå fotballplassen.

Syntes ikke vi bodde trangt, selv om vi lå to unger i hver seng. Her var andre familier der 5 personer bodde på ett rom og kjøkken.

På skolen skulle vi gå i pent tøy. Straks vi kom hjem måtte vi skifte til annet tøy fra innerst til ytterst. Det tøyet var ofte lappet. Jeg husker forresten at Marta Bakken kom på gården for å lappe tøyet vårt. Betalingen var mat.

Om sommeren leide vi ut husrom til byfolk som ville bo på landet. Vi barna flyttet da inn på stabburet. Det syntes vi var stas, for da lå vi i hver vår kornbinge og følte at vi hadde egen «seng».

Gården hadde kuer, gris, sau og høns. Vi slaktet ved juletider og saltet kjøtt, rensset tarmer og laget pølser av malt kjøtt og av blodmat. Kjøttet ble lagret på stabburet i store salttønner.

Etter skoletid gikk vi rett hjem. Fikk som regel ikke lov til å dra noe sted på egenhånd. Dessuten var det en del plikter på gården som å stelle i hønsehus og fjøs, drive kuer til og fra beite, binde korn og plukke poteter, og ellers være med i onnene.

Vi forpaktet noe tilleggsjord, og far tok vare på alt. Han ville heller bruke ljà enn maskiner fordi det ble sølt for mye med korn og gras ved maskinell drift. Jeg gikk etter ham og bandt kornet, og var veldig stolt den dagen jeg hadde lært meg teknikken. Jeg var kroppssterk, men den eldre søstera mi var mye sterkere. Jeg husker vi var nede for å ta opp poteter. Far ville ikke bruke maskin, så vi måtte grave for hånd. Det begynte å regne og søstera mi sa at nå måtte vi få potetene i hus. Hun lempet en full sekk opp på ryggen min slik at jeg nesten knakk sammen i knærne. Så tok hun en sekk selv og gikk opp mot potetkjelleren. Det gikk ikke an å mukke.

Om våren måtte vi slå ut kurukene på grasbeitet. Dersom vi ikke spredde kumøkka, ble gjødsla for sterk på den flekken og graset ville ikke gro.

Gårdene delte på et dampdrevet treskeverk. Vi ungene fikk dårligste jobben. Vi sto bak treskemaskinen, bak «hønseræva» ble det kalt, der alt halm og støv for ut. Vi skulle rake sammen halmen. Fikk ikke noe betalt, for dette var byttearbeid, dvs bøndene hjalp hverandre ved å bli med i arbeidslag som fulgte treskemaskinen fra gård til gård. Senere ble jeg forfremmet. Da fikk jeg jobben med å kutte snora rundt kornbåndet før det ble skjøvet inn i treskemaskinen. Vi kunne ikke leve bare av inntekten fra gården. Far hadde jobb på Hakadal stasjon, der han pusset damplokomotivene som sto parkert i togstallen.

Vi handla alltid på kooperativen. Det var stor stas å regne sammen kassabongene en gang om året. Vi leverte dem og kunne få penger eller varer i retur som vår del av overskuddet. Mor kjøpte flanellstøy og sydde skjorter til far. Far fikk to nye flanellskjorter i året. Den yngre søstera mi, Ragnhild, og jeg fikk ett par beksøstmøvlere og ett par gummistøvler på deling. Det gikk fint, for vi hadde ikke skole på samme dag. Dersom det var penger til overs hendte det at vi fikk kjøpe vørterkake i bakeriet til Grøndal like ved. ▶

Ingrid Bø (født Ekra):

Jeg ble født på Nøklebyråtan der foreldrene mine leide. Det var jordmor Martha Eriksen som tok imot meg også. Etter 2-3 måneder flyttet vi inn i hus ved Fuglåsveien, som faren min hadde bygget. Bestefar og bestemor bodde på Ekra. De hadde som regel 4 kuer. Jeg besøkte dem ofte.

Der var det pumpevann fra brønn inn i huset på Ekra. Om sommeren vasket bestemor tøyet i bekken. Det var mye å vaske, for hun hadde mann og 4 sønner. Det ble fyrst med ved i stua og i en svart-ovn til matlaging på kjøkkenet. På svart-ovnen hang en liten varmtvannstank i kopper. Det var viktig at den alltid var nypusset og fin. Det ble bakt brød en gang i uka. Folk på plassene samarbeidet om brødbakinga.

Vi bodde ikke på gård, men hadde gris og noen høns, frukttrær og bærbusker. Melk kjøpte vi fra Nordre Haug, en gård like i nærheten. Ellers handlet vi det vi trengte på butikken.

På skolen fikk vi undervisning i bibel-historie, regning, norsk, geografi, historie, naturfag og praktiske fag. Dagen åpnet alltid med salmesang og bibelhistorie. Vi måtte ofte lære oss et nytt salmevers utenat til neste dag.

Det var frk Sæle som dekorerte skap og dører i 1919 bygningen med fint malte dyr og fisker, som du ennå kan se på skolen.

Under krigen fikk vi en gang et skjema utdelt på skolen der vi skulle fylle ut hva slag klær vi manglet. Etter en tid fikk jeg en genser som dessverre ikke passet. Vi fikk også svenskepakker med kjeks og godsaker i. Like etter krigen fikk vi suppe-
rasjoner.

På den tiden var bærplukking viktig og populært. Folk kom i store mengder med tog fra Oslo for å plukke bær i Hakadal-

Illustrasjoner til undervisningen malt av frøken Sæle

traktene. Men bærplukking var regulert. Det var ikke lov å plukke tyttebær før etter en bestemt dato ut på høsten. En uheldig dame ble avslørt som lovbrøyer da den fulle bærbotta hennes veltet. Det viste seg at under ett lag av blåbær var botta fylt med tyttebær som var plukket før lovlig dato.

Stasjonen var samlingsplass for ungdommen. Der var det et stort venteværelse,

og dessuten skjedde det jo noe når tog kom og gikk. Stasjonsbygningen var pen med et fint hageanlegg på begge sider. Ellers samlet ungdommen seg til dans på Hakatun. Som halv voksen gikk jeg julebukk sammen med en venninne. Jeg var stor av vekst og et sted vi kom innom fikk vi servert likør. Det var fryktelig spennende og vi var stolte. Men jeg tror nok at hvis vi var blitt gjenkjent, hadde det nok ikke blitt noe servering.

Trygve Lysaker forteller:

Jeg ble født på plassen Lysaker 19. mars 1920. Vi blei seks unger i alt, to jenter og 4 gutter. Jeg var nest eldst. Eldstemann var Hans, født i 1918, yngstemann var Knut, født i 1937.

Bestefaren min kom over åsen fra Gjerdrum for å søke arbeid i Nittedal. Han het Hans Kristoffersen, men tok navnet Lysaker etter at han og bestemor mor slo seg ned på denne plassen. Først bodde han ei tid på Skansen, men flyttet til Lysaker, da det ble mulighet for det. Lysaker ble regnet for en bedre plass. Bestefaren min skal ha vært en svær kar, nesten 2 meter høy, og sterk. Det sies at han kunne bære en forsekk på 100 kg på ryggen på vei hjem fra Hakadals Verk etter endt arbeidstid om kvelden. I tillegg bar han på matspannet sitt.

Både bestefaren min og faren min, som seinere overtok Lysaker, arbeidet hele sin tid for Verket; på gården om sommeren og i tømmerskauen om vinteren. Far dro på arbeid klokken 6 om morgenen. Klokken 18 om kvelden var han hjemme og da begynte gårdsarbeidet på Lysaker. Vi unga var med og holdt gjerne på til kl 22.30 om kveldene. Far ble arbeidsformann og fikk betalt 8 kroner dagen, en krone mer enn vanlige gårdsarbeidere.

På Lysaker hadde vi 3 kuer og noen ungdyr, 25 høns og 2 griser. Vi hadde alltid bra med mat, men lite penger. I en periode solgte vi melk til et par familier i bygda. Vi bar melkespanna til Hakadals Verk. Der ble de hentet av kundene, og tomme spann kom i retur. De bar vi hjem igjen til Lysaker på kvelden. Ellers hørte det med til barnas arbeidsoppgaver å bringe far matspannet til middagstid kl. 13.00 hver arbeidsdag. Kl 13.00 ringte klokka på Klokkestua inn til matpause. Da var vi der med det todelte matspannet; poteter i den ene delen og suppe eller velling i den andre delen. Far arbeidet også som slakter. Sammen med broren sin, Ole Hansen

møller, reiste de rundt på gårdene, og kunne vel slakte ca 30 griser hver jul.

Vi hadde 3 rom på Lysaker; stue, stort kjøkken og soverom. Vi lå alle på samme soverommet, inntil vi ble så mange at vi måtte ta i bruk stua. På loftet kunne vi gutta bo om sommeren. På vinteren var det for kaldt der oppe. Vi oppholdt oss på kjøkkenet. Der var det stort rom og godt og varmt. Vi hadde ikke råd til å fyre opp i stua om vinteren.

Jeg ble interessert i skisport tidlig, men hadde ikke utstyr. Skihopping var veldig populært. Det var en hoppbakke på nesten hver en kul bortetter. Den sommeren jeg fylte 14, luket jeg i Løvenskiolds turnipsåkre. Jeg fikk 40 øre for hver 100 meter, og greide å spare opp nok penger til å kjøpe hickory hoppski av merket Gjøl. De kostet 25 kroner, så jeg hadde krabbet mange kilometer på knærne for de skiene. Far var også litt interessert, han hadde hoppski og hadde hoppet i flere større bakker i Hakadal. Ned mot elva lå en hoppbakke som ble kalt Lysaker'n. Der hoppet vi mye.

Stilaset i den bakken ruvet litt. Løvenskiold besøkte Hakadal en gang i måneden. Var det snakk om større bygge- eller reparasjonsarbeider, ville han selv ta prosjektet i øyesyn. I 1934 skulle fjøset på Lysaker repareres. Ole Hagen stallmester og far kom kjørende sammen med Løvenskiold. Løvenskiold fikk se stilaset. Henvendt til min far sa han:» Karl, hva er dette for styggedom»? Far fortalte at det dreide seg om en hoppbakke som unga brukte. Da svarte Løvenskiold: «Fjern den du, Karl.» Slik ble det. Vi begynte også å gå langrenn på den tiden. Men i mangel av utstyr, gikk vi langrenn med hoppski på beina. Det kunne være litt tungt, men artig.

Det var lite arbeid å få. For å tjene penger tok jeg jobb som sveiser i fjøset på Hakadals Verk. Arbeidet der i 1937/38. Sammen med Anker Karlsen stelte jeg for 80 kuer. Det var møkkakjeller bare i den

ene enden av fjøset. Derfor måtte møkka fra motsatt ende fraktes med en vogn som gikk på skinner frem til møkkakjelleren. Jeg var liten og spe. Det var hardt arbeid å hive møkka opp i vogna med spade. Klokken 7.30 gikk toget fra Hakadal stasjon til Oslo. Før avgang måtte vi ha levert melken, som regel 7-8 spann à 50 liter, på stasjonen.

Vi gikk på fest på Folkets hus. Far likte ikke det stedet. Men vi sneik oss til det og fortalte ingenting.

Begynte som lærling på et snekkerveksted i Gamlebyen. I nærheten lå NSBs bilavdeling. En dag kontaktet jeg disponenten der og spurte om jobb. Det kunne jeg få, men bare om høsten, som var en travel tid, bl.a. fordi man kjørte ut poteter og andre jordbruksvarer. Med krigen gikk det nedover med bilparken. Jeg ble overført til Reiseogodsavdelingen i Oslo distrikt, deretter ble jeg stasjonsbetjentaspirant på Hakadal stasjon. Kom over i togjenesten i 1945 og var der til jeg ble pensjonist i 1982.

Da jeg fikk jobb på Hakadal stasjon, flyttet jeg hjemmefra. Jeg var 19 år og fikk hybelrom på Burås. Der snekret jeg min egen kjøkkenbenk. Den står i hobbyverkstedet mitt fremdeles.

I hobbyverkstedet har jeg også en langhøvel. Den har en såle av hardved, fra hickoryhoppskia til far min.

Hakadals Verk

Verkshistorien knytter Hakadal opp mot viktige hendinger på riksplan og i utlandet. I gårdsnavnet Hytten, tysk for (smelte)-hytte, viser den utenlandske påvirkningen seg. Norge importerte utenlandsk ekspertise, for det meste tyskere, på trekullbrenning, jernmalmutvinning og jernproduksjon.

Husmannsvesenet

Blåsås, Skansen, Smedbakken, Ekra, Tors, Tangen, Steinerud og Lysaker er husmannsplasser som fortsatt finnes langs Holmsideveien. Andre steder står bare tuftene igjen, eller bare et stedsnavn minner oss om at det her har stått en husmannsplass. Plassen Holm, som veien har navn etter, er borte, likedan Tronds. Disse lå begge nedenfor jernbanen.

Husmannen fikk bo på plassen og dyrke marka som hørte til, mot at han arbeidet for bonden eller bruks-eieren. Arbeidsplikten kunne også omfatte kona og barna til husmannen.

Det er usikkert hvor gammelt husmannsvesenet er. Antall husmenn vokste sterkt på 1700-tallet og var på sitt høyeste rundt 1850. Forklaringen er den sterke befolkningsveksten, mangel på jord og arbeidsplasser utenfor jordbruket. Hadde unggutten ikke odelsrett til gård, var husmannsplassen ofte alternativet. Utkommet var for de fleste magert, men bedre enn for vanlig tjenestefolk på gården. Husmannen kunne som regel stifte familie og oppfostre barna sine, om enn i fattige kår. Tjenestefolk hadde ikke alltid eget bosted. De arbeidet på gården og det hendte at de sov i fjøset. Etter 1850 gikk husmannsvesenet tilbake, fordi folk kunne ta seg arbeid i industrien. Mange utvandret dessuten til Amerika.

Gården har hatt et annet navn i gammel-norsk tid, men det navnet er ukjent. Navnet Hytten gikk av bruk på 1700-tallet, og siden er gården omtalt som Hakedals Jernverk, eller bare Hakadals Verk.

Jernutvinning, basert på myrmalm, hadde stort omfang allerede i vikingetida. Man fyrte opp med trekull i en grop og strødde myrmalmen over. I bunnen av gropa dannet det seg en jernklump, som kunne hentes opp med tang og hamres slik at jernet ble skilt fra slagget.

Jernverket er nevnt første gang i 1556, men det kan ha vært drift tidligere. Driften var først basert på jernmalm fra Grua på Hadeland og Dalsgruva i Gjerdrum, senere på malm av bedre kvalitet fra Sørlandet.

Jernproduksjonen ved Hytten foregikk til å begynne med i en såkalt jernhammer-

hærde, dvs en smeltehytte med ovn og vanddrevet hammer i samme bygg. Den nedsmeltede malmen hadde et høyt innhold av slagge, som måtte fjernes ved å bearbeide smelten under hammeren og i varmen. Det var altså ikke mulig å produsere støpte produkter direkte fra smelten. Egen masovn ble bygget senere, men vi kjenner ikke årstallet. Verkensfossen drev stangjernhammeren og blåsebelgene til smelteovnen.

I tillegg til malmen og fossekraft måtte man ha rikelig tilgang på trekull. Det ble hogget til trekullproduksjon om våren. Veden ble kjørt sammen om høsten, og milene ble reist. De måtte passes dag og natt i 2-3 uker inntil veden var blitt til trekull. Vi finner fortsatt mange spor etter kullmiler i Nordmarka.

Lønnsomheten i jernverksdriften må ha vært dårlig. Det synes som driften bare har

Smeltehytte

gitt overskudd når prisene har vært drevet i været på grunn av krig. 30-årskrigen (1618-1648) og den Store nordiske krig (1700-1721) var to slike perioder.

Det ble produsert støpegods på verket. Man har funnet kanonkuler i elva ved fossen. Fra 1698 til omkring 1820 ble det støpt ovner. Dette var ovner av høy kunstnerisk kvalitet med motiver utformet av kjente treskjerere som Lars Sivertsen og Henrik Bech. Jernverket ble lagt ned i 1868, omtrent samtidig med de fleste andre jernverk i Norge.

Teglproduksjon har vært drevet i Norge siden 1230, først av munkene, men etter hvert som binæring for jordbruket. Verket tok ut blåleire like i nærheten av fossen, og malte leira i to leirmøller. En mølle for grovere teglprodukter, som bygningsstein, ble drevet av en hestevandring, mens et vasshjul drev mølla som produserte finmalt leire til takstein. Teglverket var i drift fra før 1800 til 1908, og selve brenningen av tegl foregikk i den pyramideformede bygningen som nylig er restaurert. Det er bare en tilsvarende bygning bevart i Norge. Den står ved Nes på Romerike.

Sagdrift har det vært ved Verket helt siden tidlig 1600-tallet, se side 10 og 11.

Flere gårder i området ble kjøpt opp. I 1723 omfattet godset Hellerud, Kapelsrud, Elnes, Nøkleby, Burås, Hytten, Holm, Døli, Åneby og Kongsvangskog. Senere ble disse gårdene en del av det Ankerske Fideicommiss, sammen med Nes, Haug, Rotnes, Løvstad, og dessuten Aas, Mork og Bjørnholt. Alt dette kjøpte Peder Anker i 1820 da det Ankerske Fideicommiss ble oppløst.

Svensken Nicolaus Magnus Widerberg bestyrte Verket fra 1800 til ca 1841. Han har dermed arbeidet først for Bernt Anker, deretter for Fideicomisset, så for Peder Anker og sist for grev Herman Wedel Jarlsberg, som arvet godset i 1824. Widerbergs svigersønn, Carl Ferdinand Sandberg, overtok og drev frem til

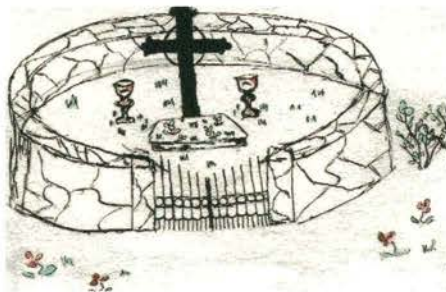
ca 1870. (Les mer om Nicolaus Magnus Widerberg og Hakadals Verk i boken «En blomstringstid for Hakadals Jernverk» av Bjørn M. Elgstøen.)

Nicolaus Magnus Widerberg ligger gravlagt like vest for Hakadal stasjon i ytterkant av Hakadalsfeltet. Gravlunden ligger midt i Widerbergs «rike», med Verket like nedenfor, skogkledde åser i vest og jorder som vider seg ut mot nord og sør.

Fram til like etter krigen ble Hakadals Verk drevet allsidig med sagbruk (nedlagt 1948),) og mølle/korn tørke og silo. Fjøset rommet 150 dyr og på stallen var det opp til 40 hester. Stallen brant ned i 1955. I 1914 ble det bygget kraftverk som var i drift fram til 1979. Da ble et nytt og moderne bygget ved siden av den gamle, vakre steinbygningen.

Gården har nå ca 1200 mål dyrket mark, samt en del beite. Løvenskiold Vækerøs skoger, ca 430.000 mål, er en avdeling for seg og hører ikke under gårdsbrukene.

Forbipasserende kan sommer som vinter se dyr av den sveitsiske ferasen Simmental. Om sommeren beiter disse flotte dyra over et stort område fra Hakadalsfeltet og oppover langs Holmsideveien. Om vinteren holder de seg nær fjøset, men har ingen problemer med norske vintertemperaturer. Det fødes ca 40 kalver her hvert år og be-setningen gjennom året er på 50-60 dyr. Det er i det siste klargjort større grasdyrkings-områder på Holmsida. Årsaken er at man ikke lenger kan leie areal for grasproduksjon fra Aas, nå som golfbanen er kommet.

I et fjøs på Romerike (fra Eilert Sundts rapport om Renligheds-Stellet i Norge)

Kreaturene i 2 rader, med hovederne ind til væggen; mellem raderne en urenlig gang, og inderst i gangen pigernes sæng: Skvæet av styggest art måtte kunne nå dem, som sov i den. I den andre ende av fjøset var en svinesti, hvor to store bæster gryntede og stinkede, og væg i væg med og indenfor stien stod tjenestegutternes og lægdemandens sænge, således anbragte, at man måtte gå igjennem sauebingen for at komme til dem.

Historien om Peder Anker

Peder Anker tilhørte en rik kjøpmanns-slekt i Krisitania. Han spilte en betydelig rolle i norsk politikk og samfunns-liv. Var bl.a. norsk statsminister i Stockholm etter 1814 og var også før det i en lengre periode det som i dag kalles veidirektør, den gang generalveiintendant, og sørget bl.a. for bygging av hovedvegene (kongeveger).

Hans bror, Bernt, var eier av bl.a. Hakadals Verk fra ca 1780, og før sin død i 1805 hadde han bestemt at hans eiendommer ikke skulle selges eller deles (Fideicommiss).

Fideicomisset fikk imidlertid økonomisk problemer, og Peder Anker, som ved giftermål var blitt eier av Bogstadgodset, kjøpte Hakadals Verk i 1820 av det «Ankerske Fideicommiss».

Widerbergs familiegravsted, tegnet av elev ved Hagen skole i 1960.

Aas gård

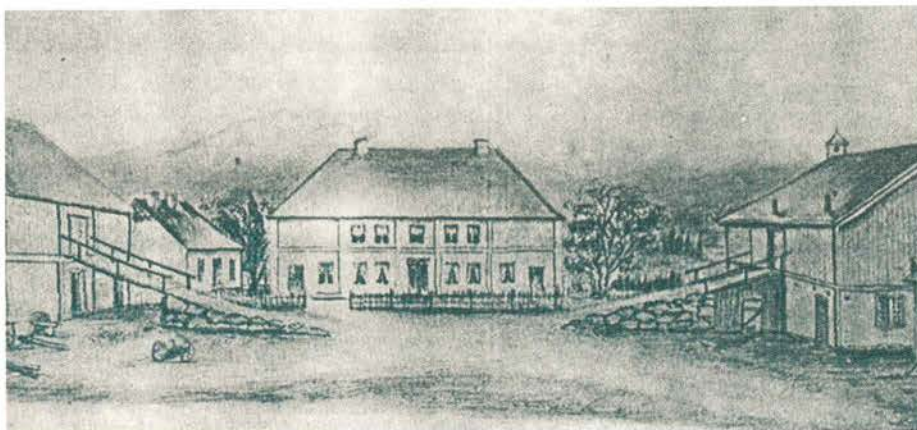
Sine fraude fides

Straks etter avkjørselen fra Gamleveien opp mot Aas gård står en steinskulptur, som har formen av et våpenskjold. Jakthunder pryder våpenskjoldet, og en tekst på latin er hugget inn: « SINE FRAUDE FIDES », som betyr «Troskap uten svik». Nils Olav Young Fearnley fikk steinen hugget i 1912. (Den opprinnelige plassering var ved innkjørselen til Nils Olav og Ingeborg Fearnleys hjem i Kristinelundsvei i Kristiania. Steinen ble tatt med til Aas og mange år senere satt opp av barnebarnet Thomas N. Fearnley, på det sted der den nå står.)

Gården ble trolig ryddet i eldre jernalder, lagt øde etter Svartedauen og tatt opp igjen i siste halvdel av 1500-tallet. Grunnlaget for Aas gård, slik vi kjenner den i dag, ble lagt i 1768 da Hans Moe, svoger til eieren av Hakadals Verk kjøpte Bjørnholt, Aas, og deler av Mork (Sø-Mork). Råsjø skog hadde han arvet. Bygdeboka forteller den dramatiske historien om forretningsdrift, stor gjeld og fallitt, som endte med at gården ble solgt til kjøpmannen Jens Christian Smith i Kristiania etter få år.

Mange eierskifter og nesten 100 år senere ble gården kjøpt av Nils Olav Young fra Kristiania, sønn av Jørgen Young, stortingsmannen som er kjent for sin kamp for avskaffelse av adelskap i Norge.

N.O. Young rev den gamle hovedbygningen som Hans Moe hadde bygget, og satt opp en ny i 1872/73 på samme grunnmur og med samme areal. Sveitserstilen viser seg i snekkerdetaljene. Den var jo blitt populær på begynnelsen av 1870-tallet. N.O. Young la opp egen

Aas gård som Hans Moe bygde den

Aas gård i dag (Foto Thomas Fearnley)

telefonlinje ned til Kristiania (telefonen ble allemannseie først ca 80 år senere), han bygget landets første private kraftverk og hadde elektrisk lys på gården allerede i 1885. Det ble bygget vei fra Aas gård til Råsjoen og drenert jord.

N.O. Young bidro til å bygge Hagen skole. Han fikk bl.a. også opprettet et legat for husstell, sløyd og skomakerskole.

Sønnen, Frithjof Young, videreutviklet gårdsdriften. Drivhus ble bygget, han avlet frem en god ferase og drev hesteoppdrett, bygget jaktstuen på Hakkim og internatet på Aas.

Moderne skogsdrift kom først med søstersønnen, Nils Olav Young Fearnley. Han innførte flatehugst og skogplanting. Det var uvanlig blant fagfolk og menigmann. Det hadde til da vært normalt med høstningsskogbruk og plukkhogst, der man

gikk etter de største trærne. I dag har Aas ca 1000 mål innmark pluss havnehage og Råsjo skog på ca 56.000 mål, med det kjente jaktstøttet fra 1917.

I 1965 ble det slutt med kuer, og gårdsdriften ble basert på korndyrking. På 1970-tallet ble mange av jordene bakkeplanert for å bedre driftsforholdene. I de senere år har Hakadals Verk leiet noe jord til gras. Stallen har i mange år vært bortleid til travtrenere.

Jaktstøttet på Råsjoen benyttes til selskaper og konferanser, og en gammel stall ble i 1995 gjort om til «Råsjøstua» til nytte og glede for skiløpere, som gjerne tar en hvil der.

Det arbeides i dag med et stort golfanlegg på jordene tilhørende Aas gård. Det store våningshuset blir tatt i bruk som selskapslokale.

Terrassen importert fra Italia ca 1925

Juleselskap på Aas

(tekst fra Bygdeboka for Nittedal og Hakadal)

Gjestene fra Kristiania kom med toget til Grorud. Et par dager før julekvelden var venteværelset på stasjonen forbeholdt N.O. Youngs gjester. Pelser, forposer, pledd, skjerf osv. var hengt rundt den glohete ovnen. Utafor stod en hel rad av hester og ventet med Jørgen, Hans og Store-Søren som kusker. Når gjestene var pakket godt inn og plassert i sledene, ringlet dombjellene i veg. Smått gikk det oppover de gamle, bratte Grorudbakkene. Oppå storvegen ble det bedre fart nordover mot Bånkall. Fra Gjelleråsen og ned i Nittedal gikk det riktig strykende. Men for fort måtte de ikke gå. Gamle Young var ikke nådig hvis turen ble gjort på under 2 1/2 time. Den siste biten av veien, den lange alléen opp til Ås, ble tilbakelagt og sledene svingte opp foran den store glassverandaen. Etter at alle var kommet ut av sledene og inn i entreen og alle var pakket ut av pelser frakker og tepper og skjerf, kunne en kjenne igjen de forskjellige gjestene ...

... I jula kunne det være 30 til bords. Maten og vinen var aldri overdådig, men rikelig og god. Jomfru Amundsen var jo vel bevandret «udi Hanna Winsnes». Om kvelden var det selskapielig samvær. De eldre herrene spilte whist eller l'hombre mens de røykte sine merskums langpiper og nøt et glass toddy eller punsj og selters. De yngre oppholdt seg «på billiarden».

Hagen skole

Hagen skoles historie er på mange måter typisk for norsk skolehistorie. I Norske lov av 1687 stod det at prestene «skulle ikke tilstæde de unge at komme til sacramentet, førend de havde vel fattet deris børnelærdom». Barna skulle undervises slik at de kunne lese og forstå sin bibelhistorie.

Gamle-skolen på Nes

I 1736 kom en konfirmasjonsforordning som krevde at ingen barn må antas til konfirmasjon før de har vært holdt i skole og fått undervisning i den nødvendigste kristendomkunnskap. Noen år etter fikk vi skoleforordningen av 1741. Den resulterte i en omgangsskoleordning, dvs. at læreren holdt skole i en gårdsstue, der han samlet barna fra gårdsbrukene i nabolaget, før han vandret videre til et nytt undervisningssted et annet sted i bygda. Det var særlig viktig å lære barna å lese, fordi lesning var innfallsport til den salighetens kunnskap som fantes i Bibel og salmebok, katekisme og postill.

Hensikten var god, men i praksis fikk ikke barna mer enn 3-4 ukers undervisning

i året på denne måten. Dessuten var det mange som syntes at det var et unyttig påfunn fra myndighetenes side at ungene skulle lære seg å lese og skrive.

I 1827 kom loven om almueskoler i landdistrikter. Den krevde at det skulle være fast skole ved alle hovedkirker og ved bruk med minst 30 barn. Med denne loven ble Hakedals Jernverk forpliktet til å opprette en skoleordning. Hakedals Jernverks Faste skole på Nes kom i gang 20. oktober 1835, og ble derved den første faste skolen i Nittedal. Hele 94 elever sognet til skolen. (I 1987 hadde Hagen skole bare 80 elever. Elevtallet har siden vokst kraftig til 217 elever i dag.) Det ble lagt mest vekt på å gi barna undervisning i bibelhistorien.

Læreplan med utvidet fagkrets må ha kommet noe senere og har da kanskje tatt modell av Rotnes faste skole, der planen omfattet «læsning forenet med forstands-øvelser, religion og bibelhistorie efter de befalede lærebøker, sang skrivning og regning, retskrivning forenet med øvelse i skriftligen at fremsætte sine tanker, samt geografi og historie, især fedrelandets, efter uddrag av almindelige lærebøger».

Fraværet var stort, slett ikke bare som følge av sykdom eller forsømmelse. Ofte stod det m/k å lese i protokollen. Det betyr at eleven manglet klær, og derfor ikke kunne komme seg til skolen en kald høst- eller vinterdag.

Skolens inntekter bestod i at Verket betalte 100 spd. årlig, en del gårder som sognet til skolen, skulle betale 3 spd. hver, mens «husmænd, innsiddere og konfirmerede individer skulde betale den for dem bestemte skoleskat».

Skolens første lærer het Tollef Kampetin. Han utførte sin læregjerning fra 1835 til 1840. Gustav Hansen arbeidet ved skolen i 55 år, fra 1842 til 1897, og ble således første lærer ved Hagen skole, da denne kom i gang i 1880.

I 1860 kom nemlig en ny skolelov, som påla kommunene ansvar for undervisningen. Jernverket ble nedlagt i 1868. Folk krevde da at skolen skulle gå over i kommunal drift. I 1880 flyttet den inn i en ny to-etasjers bygning på plassen Neshagen, og het fra da av Hagen skole.

Eieren av Aas Gård, Nils Olav Young, bidro til byggingen av det nye skolehuset. Han opprettet også et legat som gjorde det mulig å drive undervisning i håndarbeid, sløyd, skomakeri. Legatet ble senere utvidet av sønnen Frithjof Young, slik at det også kunne gis undervisning i skolekjøkken. Det var nok en uvanlig stor fagkrets på Hagen skole i forhold til de fleste andre skoler i landet på denne tiden.

Enda så stor denne bygningen var (Haga Slott kalte læreren det) så ble den snart for liten, og noen skoleklasser måtte få sin undervisning på bl.a. Nordre Haug og Mork. I 1919 kunne skolen ta i bruk nok en vakker bygning. Den ble en del endret like før 2. verdenskrig ved påbygging av en gymnastikksal. I 1968 ble «nyskolen» ferdig.

Fanny Nes forteller:

(Fanny Nes bodde på plassen Varpet og begynte på Hagen skole i 1920.)

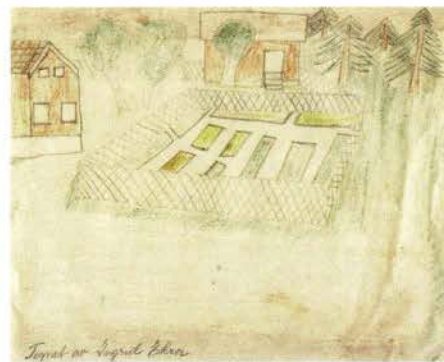
«Jeg syntes det var langt å gå aleine, og veien var både smalere og mer svingete enn i dag. Den tyngste biten var hjemme fra til Sletmoen. Derfra var det ikke langt

til «Nordgards-grinda». Der åpnet landskapet seg med Kapelsrud på østsida og Slåttenhus på vestsida av veien.

Sletmoen og Slettmohytta var i gamle dager en pen og åpen plass der mange kunne samles på vollen. På nedsida lå også ei ile med verdens fineste vann. Slettmøila eksisterer den dag i dag, men nå er det ruskete der, og skauen står tett der det før var åpent.

I den nye skolen var det tre fine klasserom, men bare to av dem ble brukt til å begynne med. I mi tid var det såkalt fædelt skole, og for oss var det ordnet slik at vi gikk sammen med eldre og yngre elever annet hvert år. Overlæreren het Haugen og var en streng, men flink lærer. Han var lett å kjenne igjen på sitt kratige, mørke skjegg. Ikke rart at han fikk tilnavnet «Skjeggen». Takket være Youngs Legat fikk vi også ekstra undervisning i praktiske fag, jentene i søm, husstell og matlaging, gutta i skomakerfag. Den undervisninga ble holdt i annen etasje på den eldste skolen, den fra 1880. Læreren het frøken Hådem og var meget flink. Vi lærte nesten all slags matlaging og hadde også vanlige lekser i kokebøker. En del av undervisningen var også å fyre opp den svære «svartovnen» om vintrene, så temperaturen ble riktig tidsnok. Gutta hadde skomakerlære med karer fra området. Dette var noe mange kunne. Gustav Ekra var skomaker i min tid. Ellers lærte vi mye nyttig på syskolen. Da jeg sto til konfirmasjon i 1927, hadde jeg sydd underkjolen selv på skolen. Ellers lagde vi både forklær, skjorter og annet.

Mange år senere var jeg og Birger, mannen min – som ellers arbeidet på verket – noen år vaktmestere på skolen. Det ble jo mye fyring med kull og ved og snø-måking i tillegg til vanlig rengjøring, men vi likte oss godt. Etter oss kom Birger Waal. Han og kona Else var der i mange år.»

1919-byggingen, vedskjul og skolehage, tegnet av Ingrid Ekra

Hagen skole 2005

Våren 2005 vedtok Nittedal kommunestyre å utvide, modernisere og rehabilitere Hagen skole. Av økonomiske grunner ble det dessverre gjort unntak for 1880-byggingen. Det er å håpe at også denne bygningen vil bli rehabilitert senere. Det er viktig at kulturminner tas vare på og gis en funksjon inn i moderne tid.

Håkon Svee Eriksson og rektor Linda Parr tar de første spadetakene for Hagen skole 17. mai 2005

Melkeleveranser

Contractet

Middelværd Carl Hestve og Forvalter Eyrind Dabel paa Natvæls Værk
Vigvæ hermed følgende Overenskomst:

1. Jeg Carl Hestve forpligter mig til i et Tidrum af et Aar fra 1. Juni 1884
at udstyre at den paa nævnte Melke og Blod, som Natvæls Værk leverer
i Christiania, og at betale 4 1/2 - fire og et halvt - Gro pr liter Melke og
55 - fem og fælti - Gro pr liter Blod. Betalingen udlægges ved hver Aar-
med Udgang.
2. Jeg Eyrind Dabel forpligter mig til at levere Melken og Bløden i fæd tilfærd
tilkjøbt 3 Ganger ugentlig.
af denne Contract beholder heraf os et begynder Exemplar.

Christiania d. Natvæls Værk den 22de Dec. 1884.

Eyrind Dabel

Under Forbehold at Skiden er i Forhold til
Prisen udfærdig siges sig og udsæger sig
medtager jeg ovenstående Contract

Carl Hestve

Contrakt

Undertegnede Carl Heftye og Forvalter Eyvind Dahl paa Hakedals Verks Vegne haver indgaaet følgende Overenskomst.

- 1. Jeg Carl Heftye forpligter mig til et Tidsrum af et Kvartal fra 1. Januar 1885 at mottage al den producerede Melk og Fløde, som Hakedals Verk leverer i Christiania, og at betale 4 1/2 – fire og et halvt – Øre pr Liter Melk og 55 – fem og femti – Øre pr Liter Fløde. Betalingen lægges ved hver Maanedes Udgang.*
- 2. Jeg Eyvind Dahl forpligter mig til at levere Melken og Fløden i sød Tilstand Tilkjørt 3 ganger ugentlig.*

Af denne Contract beholder hver af os et ligelydende Exemplar

Christiania & Hakedals Verk den 22. December 1884

Eyvind Dahl

*Under forbehold at Fløden er i forhold til
Prisen extra tyk, sød og velsmagende
undertegner jeg ovenstaaende Contrakt*

Carl Heftye

Hr. Fuldmægtig Dahl

*Fra Lensmanden
i
Jevnaker*

Hakkedal Værk

Færedager for husmanden var 14. april
og 14. oktober.

Se også husmannskontrakten
på neste side.

Hakedals Værk den 22 Septbr 1875

Hr. Lensmand Fjeld

Jevnaker

*Paa Eieren Baron H. Wedel-Jarlsbergs Vegne tillader
jeg mig herved at anmode Hr Lensmanden om inden
29de dennes at utsige Enken Berthe Larsdatter paa
Pladsen Johnsrud under Hadelands Almending
til Pladsens Fravigelse førstkommende 14de April.*

*Ærbødigst
Eyvind Dahl*

*Aar 1875 den 28de September er ovenre-
kvirerede Udsigelse forrettet paa Johnsrud i Berthe
Larsdatters eget anhør, hvilket attesteres i
Kraft av aflagt Ed som Stevnevidner i Jevnaker.*

F. Christoffersen

H. Bendtsen

Fjeld

Husmannskontrakt

Legg merke til at kontrakten er underskrevet med påholden penn.

Understrevne *C. J. Saurberg* paa Grev *Wedel*
del. Jægersøer, Sørens Vej gjør vitterligt: at have
overladt *Erik Hansen* til
Beboelse og Brug den under deres *eiendes Gaard* *Kas*
i *Kakedals Annex* beliggende *Plads* uden
Wagen paa efterfølgende Bilkkaar:

- 1) Den aarlige Afgift af *Pladsen* skal være betalt inden hver December Maanedes Udgang med *2/2* er *Sexgenhalv* R. Species.
- 2) Den aarlige Skat betales af *Eierne*, men alle øvrige paa *Pladsen* nu hvilende eller herefter paakommende Byrder og Dneta betales og tilsvares af Brugeren.
- 3) *Pladsen* skal bruges forsvarlig og dyrkes vel, Jordbruget ikke forringes og *Pladsens* ~~Land~~ Omhøgning holdes i forsvarlig Stand; Afgroden maa ikke sælges eller bortføres derfra, og den samlede Gjødsel skal altid forblive paa *Pladsen* uden Betaling.
- 4) Enhver af Dpshidderen uden Tilladelse forøvet Braate- eller anden Hugst i nogen af *Eierens Skove* har til Folge, foruden lovlig Tiltale, Tab af *Pladsens* Brug og Beboelse.
- 5) Dpshidderen skal være forpligtet efter Tilføjelse at forrette hvad Arbeide ~~og~~ han maatte blive anvist, imod almindelig Betaling.
- 6) Naar Grev *Wedel* ~~Sømer~~ eller efterkommende *Eiere* skulde finde for godt enten at lade bruge *Pladsen* selv eller at ville overlade den til en Anden, da skal *Erik Hansen* være forpligtet, under Udkaftelse, og uden videre Lovmaal eller Dom at fraslytte og robbiggjøre den næste Lovens Faretag, efterat han førend Tuul, derfra er bleven udsagt.

Skulde han derimod finde en bedre Leilighed og *Pladsen* ville fraslytte, da haver han sig samme at frasige ligeledes inden Tuul førend næstpaafølgende Faretag; dog skal han i begge Tilfælde opfylde 8te Post indtil Fraslyttelsen.

Disse Bilkkaar vedtager jeg *Erik Hansen* til Dpshydelse i alle Dele, og holder mig samme efterrettelig.

Af dette Document beholder enhver af os et Exemplar, da 2de eenlydende ere udstædte.

Kakedals Jernvork den 17de April 1851.
C. J. Saurberg
Sil. Hørligheds
M. Saurberg
Hans Olof Holm

Erik Hansen,
m. p. Pen.

Malmkjøring

51

1834

Regnskab af Malm

		Lange Solberg		Fen-feltet ved Ulefoss	
Indt.	Udg.	Indt.	Udg.	Indt.	Udg.
12	2	13		betalt	7 2
12	3	40	7	betalt	17 3 10
		15		betalt	15
	6	19	7	betalt	8 3 3
		20		betalt	7
		22	5	betalt	7 9 10
21	2	48		8 4	26 2 14
20		26	5	betalt	15 2 14
9	2	12	3 1/2	betalt	7 1 11
17	3	13	2	betalt	6 4 11
		13	3	betalt	4 2 7
7	6 1/2	11	1	betalt	6 1 11
8		15		betalt	7 3 8
6	3	16		betalt	7 1 11
11	4	20	5	betalt	11 3 13
3		1	1/2	betalt	1 1 11
		10	4	betalt	6 2 13
10	1	21		betalt	10 1 14
17	4 1/2	38	3 1/2	betalt	18 3 8
29	12	47		28 1/2	34 3 10
		16	7	betalt	6 1 11
		20	1	betalt	8 3 13
7	1	11	1 1/2	betalt	6 1 11
12	2	30		betalt	14 1 10
5	7	30	1/2	betalt	19 1 9
		37	3	betalt	17 2 7
8		17	1 1/2	betalt	8 2 5
4	2 1/2			betalt	1 2 11
13		19	1 1/2	betalt	10 3 10
3	6	14	2 1/2	betalt	6 1 11
3	9	13	7 1/2	betalt	6 2 11
		14	6 1/2	betalt	4 4 13

Regnskabsbok for kjøring av malm fra Brekke. Det har kommet malm fra Solberggruven ved Tvedestrand, Langøgruven og fra Fen-feltet ved Ulefoss.

Litteraturliste

Dette heftet er for størstedelen basert på allerede publisert stoff. Det er ikke gjort konkrete referanser i teksten til de kilder som er benyttet. Det kan også forekomme direkte avskrift uten kildehenvisning. Nedenfor følger en liste over de vesentligste kilder som er benyttet.

- Bygdboka for Nittedal og Hakadal
- Aschehougs Konserverleksikon
- Hakadalsfeltets historie 1946-1960
- Nittedal og Hakadal gjennom tidene
- Det eldre Akershus
- Nittedal Kommune i 150 år
- Elevarbeider fra Hagen skole
- Det gamle skysstellet
- Naturgrunnlaget i Nittedal og Hakadal
- Ankerveien
- Kunstneren og bygdesnekkeren
Karl Andersen i Hakadal 1871-1942
- Verneverdige kulturminner og
kulturhistoriske miljøer
- Hus og stil
- En blomstringstid for Hakadals
Jernverk

- Diverse brosjyre-og artikkelstoff

